

Kísérletek és kísértetek: a kapitalizmus meghaladásának örökkévalósága

Giacomo Corneo: Is Capitalism Obsolete? A Journey through Economic Systems.

Harvard University Press, Cambridge, MA, 2017. 312 oldal.

A Freie Universität Berlinen tanító olasz közgazdász, Giacomo Corneo könyve eredetileg német nyelven jelent meg 2014-ben a Goldegg Verlag gondozásában. A kötet angol nyelvű kiadására három évvel később a Harvard University Press vállalkozott, a fordításra Daniel Steuert kérte fel. A Harvard Egyetem kötelékébe tartozó kiadóhoz köthető az utóbbi idők legfelkapottabb közgazdaságtani témájú munkájának angol nyelvű kiadása is, ők tették ugyanis hozzáférhetővé Thomas Piketty *A tőke a 21. században* című könyvét az angolszász olvasóközönség számára.¹

Bár megfogalmazódhat a kapitalizmus elgondolható és megvalósítható baloldali alternatíváinak kérdése (vagy igénye) *A tőke a 21. században* olvasása során is, Piketty nem adott e munkájában a mai egyenlőtlen viszonyok radikális megváltoztatásának ígéretével kecsegtető praktikus válaszokat, sem pedig eszméletlen fogódzókát. Nem így Giacomo Corneo, aki nemcsak informatív és tartalmilag gazdag, de a lehetőségek alapvető gazdasági, illetve társadalomszervezési koncepcióit áttekintő munkát írt, amely Pikettyéhez hasonlóan ambiciózus, ám kisebb léptékű vállalkozás.² Corneo annak megfejtesére vállalkozik, hogy van-e magasabb rendű alternatívája a kapitalizmusnak.

A szerző alapvetése, hogy a kapitalizmus elutasítása nem új keletű jelenség, hanem fennállása óta létezik. Hosszú ideje tartó népszerűtlensége ellenére mind-

¹ A francia közgazdász könyvét 2013 őszén adta ki Franciaországban a Seuil Kiadó, angol nyelvű kiadása Arthur Goldhammer fordításában 2014 tavaszán jelent meg. Piketty könyvében történeti-statisztikai adatok alapján, egy ökonometriailag megalapozott vizsgálat segítségével tett kísérletet arra, hogy feltárja, milyen folyamatok vezettek korunkban az újra erősödő egyenlőtlen vagyoni- és jövedelemeloszláshoz. A *mainstream* közgazdaságtant bírálva és 19. századi teoretikusok – Thomas Robert Malthus, David Ricardo és Karl Marx – alapján Piketty arra a következtetésre jutott, hogy a kapitalizmusban az elmúlt évtizedekben végbement folyamatok hatására a jövedelem és vagyon társadalmi eloszlása korunkban olyan képet mutat, mint a 19. század végén, 20. század elején. Egy évvel az angol nyelvű kiadás után a könyvből világszerte megközelítőleg 2,2 millió példányt adtak el és 30 nyelvre fordították le. Magyarul 2015 tavaszán adta ki a Kossuth Kiadó (Piketty, Thomas 2015: *A tőke a 21. században*. Budapest).

² Corneo könyvének függelékében meg is említi Pikettyt két másik francia közgazdász, Emmanuel Saez és Gabriel Zucman mellett. A tőkejövedelmek és a vagyonkoncentráció alakulásáról, valamint a velük járó egyenlőtlenységek növekedéséről szóló munkáik jelentik Corneo számára a kiindulópontot, hogy a függelékben a tőke köztulajdonlása mint az egyenlőtlenységek visszaszorítására tett megoldás mellett hozzon fel érveket.

azonáltal meglepő, hogy bírálóinak csak meglehetősen homályos elképzeléseik voltak az alternatívákról, arról, hogyan lehetséges a termelést és a fogyasztást megszervezni úgy, hogy a kiépülő gazdasági rendszer mindenkinek jó életet biztosítson. A könyv szerzőjét az érdekli, hogy ezeknek a múltbeli elképzeléseknek, ideáknak – Platóntól a szocializmusig – a megvalósítása jobb alternatíva-e annál, mint amit a jelen kínál. Vizsgálati mércéül az általa *szociális piacgazdaságként* meghatározott rendszereket teszi meg – az európai kontinens országai közül első-sorban Németország szolgálat viszonyítási pontként.

Könyvében nem az alternatív gazdasági elképzelések történetét mutatja be. Vizsgálódásai sokkal inkább a jobb élet lehetőségét kínáló rend iránti vágyra összpontosulnak, mivel szerinte e vágy mélyén roppant társadalmi erők szunnyadnak. Az a feltételezése, hogy ha ezek a most még szunnyadó erők értelmes és termékeny politikai cselekvésbe fordulnak át, akkor előítéletektől mentes és racionális diskurzusra lesz szükség a mostani berendezkedés – komolyan vehető – alternatíváiról. Ahhoz pedig, hogy próbára lehessen tenni ezek gazdasági életképességét, szükség van a legérdekesebb tervezetek működési elveinek és belső logikájának feltárására. Corneo éppen ezt a munkát szeretné elvégezni.

Olyan alternatívákat mutat be tehát a kötetben, amelyek sajátos működési elveiről elgondolható, milyen eredményre vezetne a megvalósításuk, az olvasó pedig Corneo értékelése nyomán eldöntheti, hogy a kapitalizmus meghaladására ajánlott kísérlet vajon többet nyújthatna-e annál, mint napjainkban a szociális piacgazdaság. A könyv időrendben halad Platón és Morus Tamás ideális államról alkotott koncepciójától az anarchisták alternatív társadalomszervezési elképzelésin és a szocialista központi tervezés áttekintésén keresztül a piaci szocializmusról és a részvényesek szocializmusáról szóló elméletekig. Az egyes alternatívák tárgyalása minden esetben egy általános séma szerint zajlik: (1) az alternatíva sajátosságainak és működési elveinek ismertetése; (2) a működési elvek gyakorlati megvalósulása nyomán létrejövő alternatív gazdasági rendszer vizsgálata; (3) a vizsgálat során levont következtetések alapján a kísérlet kiértékelése. Mivel ez rendre negatív eredménnyel zárul, egy újabb, többnyire az előző hiányosságaira vagy problémáira megoldással kecsegtető, (4) kapitalizmussal szembeni alternatíva bemutatása zárja a sort.

Corneo az áttekintéshez Platón ideális államának tárgyalásával lát hozzá, miközben tudatában van annak, hogy a platóni állambölcseletben nincsenek konkrét megállapítások arra vonatkozóan, miként lehetséges vagy szükséges egy gazdaságot hatékonyan, igazságosan és humánus módon berendezni. Az ideális államról szóló fejtegetések kapcsán nem beszélhetünk politikai gazdaságtanról, ahogyan a platóni állambölcseletben sincs átjárás a politika és az ökonómia szférája között. A könyv a politikai gazdaságtan felől közelítve arra az összefüggésre világít rá, hogy a két szféra elkülönítése nem véletlen, hanem az elmélet szintjén maradván az ideális állam fennmaradását szolgáló praktikus megoldás. A vállalkozás akkor nem vall kudarcot, ha az ideális államban a politikai irányítás a gazdasági léttől és annak szereplőitől elkülönülő rend – az „örzök rendje” –

kezében van, akik nem rendelkeznek magántulajdonnal, így nem a személyes, hanem a közösségi érdekeket követve kormányoznak bölcsen és jó szándékkal, és e feladatra szinte születésüktől fogva nevelték őket. Az őrzők rendje a kisebbséget alkotja az államban, mely magántulajdon híján nem gazdagodhat meg és nem zsákmányolhatja ki a maga javára tevékenykedő és saját boldogságát hajszoló többséget. Corneo értelmezése szerint Platónnak az ideális államról szóló elmélete a demokrácia ellen és a piacgazdaság mellett szól,³ az *Államból* megismerhető koncepció annak bizonyítéka, hogy a két pozíció nem szükségképpen zárja ki egymást. Ha a modern államok őrzői (értsd: politikusai) nem együttérző technokraták és gyakorlatias morálfilozófusok, akiknek közös fogalmuk van a közjóról – amelynek eszméje és képvisellete legitim a többségi társadalom számára –, akkor Platón állama nem lehet reális alternatíva, kivitelezése pedig a modern pluralista társadalmakban elnyomáshoz vezetne.

Platón azt az alternatívát kínálja fel, hogy válasszunk a kapitalizmus és a demokrácia között. Koncepciója az igazságosság örökérvényű ideájára épül. Nem így Morus Tamás 16. századi utópiája, amelyet a humanizmus eszméje hívott életre, és amely nem kényszerít ki ilyen választást Corneo olvasata szerint, hiszen Morus a magántulajdon tilalmát kiterjeszti a teljes társadalomra és föderális keretek között működő képviselati demokráciát képzel el. Platónnal ellentétben Morus *Utópiájában* részletesen leírja, hogyan kell elképzelnünk az ideális állam és társadalom gazdaságát. Seholsziget gazdasága a kapitalizmusétól markánsan különböző irányelvek szerint működik, és ez teszi lehetővé, hogy ne csak az elméleti spekuláció szintjén mondjunk ítéletet róla, hanem gazdasági hatékonysága alapján értékelhessük. Az értékelést a kooperáció és az elosztás szempontjai szerint kell megtenni, mely kategóriákat Corneo a morusi utópiával foglalkozó fejezet elején vezet be, egyben javaslatot tesz kiterjesztésükre a kapitalizmussal szembeni alternatívák további megítéléséhez.

Corneo úgy látja, hogy meggyőzőbb és biztosabb ítéletet tudunk alkotni, ha egy gazdasági rendszert a kapitalizmussal összehasonlítva az alapján értékelünk, hogyan teljesít a kooperáció és az elosztás terén, mint ha megbízható empirikus alapokat nélkülöző, előzetes meggyőződésünk alátámasztására szolgáló állításokat tennénk a magántulajdon és a piacok emberi természetet korrumpáló hatásáról, vagy arról, hogy megszüntetésükkel az emberek jobbá válnának. A szerző nem állítja, hogy a mérlegeléskor meg kell feledkeznünk arról, hogy egy adott ökonómiai modell megfelelhet-e a ma élő embereknek, sokkal inkább annak a véleménynek ad hangot, hogy az emberi természet valamilyen meghatározásából vagy

³ Corneo Platón ideális államának tárgyalásakor kiemeli, hogy az antik filozófus nem tett a gazdasági folyamatok szervezésére nézve formabontó javaslatokat. Nem az állam „teste”, azaz a termelő, hanem a vezetőik világa, a közösség „lelke” foglalkoztatta. Platón kapcsán Corneo csak néhány általános és pragmatikus gazdaságszervezési elvet említ. Értelmezése szerint Platón tartott a túlzott állami beavatkozás káros következményeitől, de az *Államban* javaslatokat tett arra is, miként lehet az elosztással megakadályozni, hogy a társadalom gazdagokra és szegényekre szakadjon.

leírásából kiinduló érvelésnél többre vagyunk képesek, és így alaposabb próbának lehet alávetni a kapitalizmus alternatíváit. Biztosabb támpontot nyújt a mérlegeléshez, ha megvizsgáljuk, hogy egy alternatíva képes-e az egyéneket gazdaságilag helytálló cselekvésre motiválni, illetve biztosítani, hogy a rendelkezésre álló erőforrások felhasználása hatékony legyen.

Morus humanista utópiája már a kooperáció próbáján sem teljesítene olyan jól, hogy ésszerű és reális alternatívája legyen napjaink kapitalizmusának, noha a 16. század technológiai fejlettségi szintjén még elképzelhető lett volna a kivitelezése Corneo szerint. Mivel az egyének hivatásának megválasztásában Morusnál egyedül a munkájuk iránti szeretet a meghatározó, fennáll a veszélye, hogy ez az elv a gyakorlatban érvényesülve nem eredményezne gazdaságilag hatékony munkamegosztást, csak a központi hatalom felettük gyakorolt erős kontrollja révén. Így viszont a morusi koncepció drasztikusan csökkentené az egyének megválasztható tevékenységi körét, ami szabadságuk és fejlődésük gátja lenne, és fogyasztási szokásaikban is korlátozná őket.

A morusi utópiát a kooperáció próbájának alávetve Corneo arra a következtetésre jut, hogy azoknak a rendszereknek a gazdasági életképessége, ahol a magántulajdon helyébe a közös tulajdon lép, azon múlik, hogy a társadalom tagjai mennyire hajlandók együttműködni. Elméletben ezt a hajlandóságot ki lehet kényszeríteni jogi előírásokkal vagy erőszakszervezetekkel, de ez nem feltétlenül garantálja a kooperációhoz szükséges minimumot sem. Viszont ha az együttműködés csak rendkívül alacsony szinten valósul meg, akkor nem elvárható, hogy az alternatív rendszer nagyobb jólétet biztosítson a jelenlegi kapitalista viszonyoknál. A jogi előírások és az erőszakszervezetek útján a kooperáció érdekében kikényszerített társadalmi kontrollnál persze lehetnek vonzóbb lehetőségek, illetve az együttműködésre motiváló tényezők. Ilyenek – Corneo szerint – az együttműködésre ösztönző és a kölcsönös viszonzás általános elvéből fakadó társadalmi normák vagy a kooperatív cselekvésre motiváló, az egyének belső meggyőződéséből eredő értékek. Külön alfejezetekben vizsgálja a szerző, hogy például a jótékonykodás, a normák és az internalizált értékek képesek-e hatékony kooperációt eredményezni a magántulajdont megszüntető gazdaságban. Corneo végkövetkeztetése az, hogy önmagában sem az önzetlenség, sem valamilyen társadalmi norma vagy érték nem képes hatékony kooperációra ösztönözni az egyéneket, viszont egymásra kölcsönösen hatva már van remény arra, hogy a közösség tagjai termelőként és fogyasztóként hosszabb távú együttműködést alakítsanak ki anyagi ösztönzők híján is. Ehhez azonban szükség van arra, hogy változás következzen be nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi interakciók szintjén is. Corneo úgy látja, hogy a közösségi tulajdonon alapuló gazdaság és társadalom a 21. században akkor bizonyulhat életképes együttműködésnek, ha a rendszer a decentralizáció jegyében épül ki és meg tudja erősíteni az egyének lokális kötődését, a társadalmi ellenőrzést és a morált. Az erre irányuló kísérletnek azonban ára van, és beláthatóan kárvallottjai is lesznek: a lokális kötődés erősítése a szabad mozgás korlátozását vonhatja maga után, a társadalmi ellen-

őrzés fokozása a személyes szférába beférkőző központi kontrollt eredményezhet, míg a szigorú erkölcsök intoleranciához vezethetnek.

Corneo az olvasók szubjektív értékítéletére és mérlegelésére bízta a döntést, hogy a vélt előnyök – anyagi egyenlőség és szociális biztonság, kevesebb versengés és barátságosabb interakciók, az anyagi javak birtoklására irányuló kényszer csökkenése stb. –, illetve a felsorolt hátrányok alapján kifizetődő vállalkozás-e a köztulajdonon alapuló rendszer bevezetése. Ha a válasz igen, és a kooperáció problémáját sikerül megoldani, Corneo szerint akkor sincs okunk azt gondolni, hogy a kiépülő rendszer a mai kapitalista viszonyokkal összehasonlítható szintre juthat. A szerző ennek kapcsán arra figyelmeztet, hogy a jólét mértékét nem egyedül az határozza meg, hogy az egyének hajlandóak-e kooperálni, hanem az is, hogyan használják az erőforrásokat, ezért azt is meg kell nézni, hogy a kapitalizmus alternatívái hogyan állják ki az elosztás próbáját.

Az elosztás tesztjének elvégzéséhez Corneo azzal a kiegészítéssel lát hozzá, hogy noha könnyű a fogyasztást démonizálni, a jelentőségét nem szabad alábecsülni a kapitalizmus alternatíváinak mérlegeléskor. A szerző azt az álláspontot képviseli, hogy ha a társadalom tagjai a termékek minél szélesebb skálájához férhetnek hozzá, akkor a választásban nagyobb mértékű szabadságot élveznek, és így több lehetőségük adódik egyéniségük kibontakoztatására. A fogyasztás szempontjai alapján egy olyan közösségi tulajdonra épülő rendszer, mint Pjotr Kropotkin anarchokommunista társulása, nem lehet fenntartható, komoly alternatíva. Corneo a kropotkini elveket elemezve arra a következtetésre jut, hogy egy olyan gazdasági rendszer, ahol mindenki szabadon választhatja meg, milyen munkatevékenységet végez, katasztrofális eredményre vezetne nemcsak a termelés hatékonysága, de a fejlődés és az innováció szempontjából is, sőt le kellene mondanunk arról a sokszínűségről is, amely korunkban a fogyasztási cikkek kínálatát jellemzi.

Corneo elemzése arra világít rá, hogy a hatalom vagy állam nélküli rend ugyan kizárja a szükségletek feletti egyeduralmat, viszont a társadalom rendelkezésére álló erőforrásokat egy kropotkini mintát követő, spontán módon önszerveződő szabad társulás nem képes racionálisan úgy felhasználni, hogy ezáltal egyfelől ki lehessen aknázni a mai technológiában rejlő lehetőségeket, másfelől teljesíthetőek legyenek az egyének széles körű és sokrétű fogyasztási igényei. Corneo egyszerűen arra mutat rá, hogy korántsem lehetünk biztosak abban, hogy a legjobban azok tudják előállítani a nekik szükséges javakat, akik fogyasztásukat a leginkább élvezik. Legfőbb érve az anarchokommunizmussal szemben ezért az, hogy az egész társadalomra kiterjedő munkamegosztás rendszere sokkal nagyobb jólétet eredményez, mint egy olyan spontán módon szerveződő berendezkedés, ahol az egyének szükségletei közvetlenül határozzák meg az erőforrások elosztását, és a fogyasztók egymással társulva maguk próbálnak meg önerőből gondoskodni a saját szükségleteikről. Mindez annak vizsgálatát implikálja, hogy a köztulajdon rendszere milyen eredménnyel képes megbirkózni központi irányítás mellett az elosztás problémájával, ami Corneo könyvében elvezet a szocialista tervgazdaság tanulmányozásához.

A tervgazdaság a kropotkini eszmékkel szemben nem a tudományos fantasztikum vagy a tiszta elmélet világa, hanem történelmi valóság. Corneo mindazonáltal amellet foglalt állást, hogy kizárólag a megvalósult vagy „létező szocializmus” tapasztalatai alapján nem vonhatunk le következtetéseket arra vonatkozóan, hogy korunkban a tervgazdaság ne lehetne vonzó alternatíva, vagy hogy eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne. Hiszen a tervgazdaság egyfelől a 20. század folyamán, a jelentől eltérő technológiai, kulturális és geopolitikai viszonyok közepette valósult meg, másfelől egy bizonyos, Corneo által – meglehetősen elnagyoltan – proletárdiktatúrának címkézett politikai rendszerben került kipróbálásra, ahol a demokratikus kontroll hiánya meghatározó volt és az irányítást egy politikai párton belüli klikk gyakorolta.

A szerző tehát komolyan mérlegeli a szocialista tervgazdaság által kínált gazdasági alternatívát, amely szerinte a 1917-es oroszországi forradalommal kezdődött, és Kubában vagy Észak-Koreában ma sem ért véget. Corneo vizsgálata a szovjet blokk gazdaság-szervezési rendszereire irányul: figyelmet fordít a tervgazdasági modellekben a fennállásuk során végbement változásokra, az extenzívről intenzív gazdálkodásra való áttérés nehézségeire, a meghiúsult reformkísérletekre, és egy rövid fejezetben külön értékeli az 1968 januárjában Magyarországon bevezetett új gazdasági mechanizmust is. A létező szocializmus bukásában Corneo kiemelt jelentőséget tulajdonít a termelésben és a fogyasztásban gyökeres változásokat hozó mikroelektronikai forradalomnak, amely bebizonyította, hogy ezek a rendszerek nem képesek sem az innovációra, sem a technológiai fejlesztések átvételére. Az elemzésben arról sem feledkezik meg, hogy hangsúlyozza: ezek a rendszerek több szempontból nem is feleltek meg a tervgazdaságnak. Nem szüntették meg a pénzt, a dolgozók továbbra is munkabéért bocsátották áruba munkaerejüket, maga a tervezés, kivitelezés és ellenőrzés pedig a múltban nem demokratikus elveket követve valósult meg. Corneo határozottan amellet foglalt állást, hogy a múlt nem lehet minta, hiszen a központi tervezés akkor bizonyulna vonzóbb ígéretnek, ha a mai viszonyoknál is több lehetőséget biztosítana az egyéneknek a társadalom ügyeinek alakítására és irányítására.

Corneo elemzése ezzel együtt nem azt sugallja, hogy a tervgazdaságnak csak az a módja volt problematikus, amely a Szovjetunióban és a szovjet birodalom érdekszférájához tartozó kelet-európai országokban megvalósult a II. világháború után. Miután számot vet a szovjet típusú szocialista tervgazdaság történelmi tapasztalatával, azokkal az általános kihívásokkal is foglalkozik, amelyeknek minden központi tervezésen alapuló szocialista modellnek meg kell felelnie. Az ideális modell számára a két Nobel-éremes amerikai közgazdász, Kenneth Arrow és Leonid Hurwicz árnyékárázási mechanizmuson alapuló elmélete. A szerző rávilágít arra, hogy sem az 1960-as években kidolgozott és a gyakorlatban soha ki nem próbált Arrow–Hurwicz-féle modell, sem a szovjet mintától tökéletesen eltérő tervgazdasági kísérlet nem kínálhat ma vonzó alternatívát, mert megbukik az elosztás tesztjén. Ellenvetései azokon a gondolatokon alapulnak, amelyek a megvalósítható szocializmus problémájáról szóló tudományos vitában, az ügy-

nevezett szocialista kalkulációs vitában⁴ az osztrák iskola képviselőitől, Ludwig von Mises-től és Friedrich Hayektől a múlt században hangzottak el.⁵ Noha nem hagyja figyelmen kívül az információs technológiában ma rejlő lehetőségeket, az osztrák közgazdászokhoz hasonlóan Corneo legfőbb érve a szocialista tervezéssel szemben az, hogy a piacokat felszámoló tervezésszerűségek mindig komoly problémákba ütköznek az erőforrások hatékony elosztásának megtervezésében az ehhez nélkülözhetetlen információk összegyűjtése és felhasználása miatt.

Az osztrák iskola hagyományos ellenvetései Corneo tolmácsolásában meggyőzően hatnak, mégsem teljesen naprakészek a klasszikus „információs problémára” a modern komputer technológia segítségével megoldásokat kereső szocialista modellekkel szemben.⁶ A könyv nem mérlegeli az osztrák iskola tudáskonceptiójának filozófiai alapjait a nyolcvanas évek közepétől újragondoló modern osztrák álláspontot, köztük Steven Horwitz és Don Lavoie megállapításait, akik azt hangoztatták, hogy a gazdaság hatékony működéséhez, így a racionális értékszámításhoz szükséges ismeretek nemhogy szét vannak szórva a gazdaságban, hanem ez a tudás „hallgatólagos”, azaz nem eltárgyasítható, birtokolható és közvetlenül átadható. Horwitz és Lavoie arra hívta fel a központi tervezésben gondolkodó szocialisták figyelmét, hogy ez a „hallgatólagos tudás” csak a piaci tevékenységen keresztül fedi fel magát. Mivel szerintük a piac a nyelvhez hasonló kognitív funkciókat lát el, a szocializmus nem akkor lesz sikeres alternatívája a kapitalizmusnak, ha megoldja a gazdasági kalkuláció problémáját a modern

⁴ A múlt század elején kibontakozó és napjainkban új fejleményekkel szolgáló „szocialista kalkulációs vita” arról folyt, hogy egy állandóan változó körülmények között is jól működő és dinamikusan fejlődő gazdaság racionális kalkuláción alapuló működésének mik a feltételei. A századelő osztrák közgazdasági iskolájának közgazdászai a vitában azt az álláspontot képviselték, hogy egy modern integrált gazdaság működésének alapja a racionális értékalkuláció. Amellett érveltek, hogy a piacot és a pénzt felszámoló szocialista központi tervezés a kapitalizmussal ellentétben nem képes a racionális gazdasági értékalkulációra, így nem is bizonyulhat hatékonyabb gazdasági rendszernek.

⁵ Konszenzus szerint a szocialista kalkulációs vitát Ludwig von Mises osztrák közgazdász 1920-ban megjelent *Gazdasági kalkuláció egy szocialista közösségben* című tanulmánya indította el. Mises amellett érvelt, hogy a szocializmus, ahol megszűnik a magántulajdon és a piac, továbbá nincsenek pénzben kifejezett árak, nem több logikai képtelenségnél, a racionális gazdálkodás felszámolásánál. Mises vitaindító írása megjelenése után 15 évvel kapott nagyobb nyilvánosságot a Friedrich Hayek szerkesztésében készült *Collectivistic Economical Planning* című tanulmánykötetben. A kötetben Mises mellett a szocialisták gazdasági elképzeléseit bíráló más szerzők írásai is helyet kaptak, maga Hayek is kifejtette álláspontját. Miseszel ellentétben Hayek azt próbálta bizonyítani, hogy a szocializmus nem logikai képtelenség, hanem a gyakorlatban életképtelen alternatíva a kapitalizmussal szemben, mivel a központi tervezés képtelen összegyűjteni és hasznosítani a racionális gazdasági kalkulációhoz nélkülözhetetlen tudást és ismereteket.

⁶ Ilyen modellt dolgozott ki a kapitalizmus meghaladásának 21. századi programja számára Paul Cockshott és Allin Cottrell. Az informatikus-közgazdász páros több munkájában a piac teljes körű kiiktatását javasolta, és olyan tervutasításos rendszer elméleti alapjait rakta le az 1990-es évek elején, amely a modern komputer technológia és input-output elemzés segítségével képes racionális gazdasági kalkulációt végezni anélkül, hogy a magántulajdon vagy a piacok intézményeire támaszkodna.

(információs) technológia segítségével, hanem ha képes leküzdeni és meghaladni az emberi elme korlátait.

Corneo szocialista tervgazdaságról szóló fejtegetései nem térnek ki erre, a szerző inkább azt hangsúlyozza, hogy a technológia 21. századi fejlettségi szintjét és a mai fogyasztói szükségleteket jellemző komplexitás gátolja az ilyen típusú rendszereket az erőforrások hatékony elosztásában, amelyek arra sem igazán bizonyulnak alkalmasnak, hogy a tervezési hierarchia alacsonyabb szintjein megfelelően motiválják a termelés racionális megszervezéséhez és működtetéséhez szükséges információk átadására az egyéneket, kivéve persze, ha azok nem kivételesen kötelességtudóak.

Összességében a könyv tehát nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy egy szocialista gazdaság piac nélkül is meg tudja oldani a kooperáció problémáját, de az erőforrások allokációja terén semmiképp sem lehet sikeresebb a kapitalizmusnál, pedig az elosztás utóbbiban sem optimális, sőt egyenesen pazarló és egyenlőtlen. A kapitalizmusban azonban a piac hatékonyan gondoskodik az információáramlásról, hiszen az árakon keresztül információval látja el a gazdaságot arról, mit akarnak a fogyasztók, hogyan gazdálkodjanak a termelők a szűkös erőforrásokkal, milyen fejlesztéseket érdemes végrehajtani stb. Corneo a piacok „szépségét” a pluralizmusban látja, valamint – meglehetősen naivan és elnagyoltan – abban, hogy ha megfelelően működnek, nem jár együtt a piaczgazdasággal a gazdasági hatalom koncentrációja. Egy ígéretes gazdasági rendszer megtervezésekor ebből következően olyan intézményi keret kialakítására kell törekedni, ahol ezek az előnyök teljes mértékben érzetik hatásukat és a piacok jelenlétéből következő hátrányok – mint a pazarlás, az egyenlőtlenség és az egyének fejlődését gátló tényezők – minimálisak.

Erre lehetnek példák a tervezés kollektív racionalitását a piacok rugalmasságával és a munkástanácsok autonómiájával egyesítő szocialista öngazgatás rendszerei⁷ vagy a tőkés nélküli piaczgazdaság megvalósítására törekvő piaci szocializmus. Corneo külön fejezetekben foglalkozik a szocialista öngazgatással, valamint a piaci szocializmussal,⁸ de korántsem optimista azzal kapcsolat-

⁷ A könyv vonatkozó fejezetében Corneo nem ad konkrét hivatkozást a szocialista öngazgatás rendszereit kidolgozó szerzőkhöz, mindössze arról tesz említést, hogy az 1970-es, 1980-as években számos ilyen, öngazgatásra épülő gazdasági rendszer modellje született meg. A fejezetben röviden foglalkozik Oskar Lange lengyel közgazdász elképzeléseivel, akinek nevét már az Arrow–Hurwic-féle modellel is összefüggésbe hozta. Lange az 1930-as években az osztrák iskola kihívásaira válaszokat keresve olyan versenyképes szocialista tervgazdasági modellel dolgozott ki, amely nem számolta fel a fogyasztási javak piacát és egy *trial and error* módszer segítségével lehetővé tette, hogy a központi adminisztráció sikeresen meghatározza az egyensúlyi árakat. A legfőbb hivatkozási pont Corneo számára mégsem Lange szocializmusa, hanem a titói Jugoszláviában az 1950-es évektől a szovjet típusú tervgazdaság decentralizációjának kísérlete nyomán életre hívott öngazgatási modell.

⁸ Corneo meghatározása szerint a piaci szocializmus nem más, mint piaczgazdaság tőkés nélküli, ahol a köztulajdonban lévő, de menedzserek által irányított vállalatok autonóm módon vesznek részt a piaci versenyben. A szerző szerint a marxisták körében a piacoknak engedményeket tevő piaci szocialista elmélet népszerűtlensége Friedrich Engels Eugen Dühring gazdasági elképze-

ban, hogy bármelyik rendszer jobb gazdasági és társadalmi viszonyok kiépülését eredményezné, mint a szociális piacgazdaság. A kapitalizmusnak engedményeket tevő mindkét – vegyes, illetve hibrid – rendszer értékelésekor a szerző felveti a stagnálás és a közvetlen kapcsolatok, összeköttetések és személyes preferenciák mentén alakuló gazdasági favoritizmus, a „kronizmus” kiépülésének veszélyét.

A szocialista öngazgatás esetében a rendszerspecifikus sajátosságok miatt olyan következményekkel lehet számolni, mint a dolgozók bevételeinek egyenlőtlen elosztása, a jövedelmek kiszámíthatatlan fluktuációja, a változó társadalmi igényekre körülményesen reagáló termelés, az eredménytelen beruházási döntések a (szocialista) vállalatok részéről vagy a rendszer működésének hibáit ad hoc intézkedésekkel korrigálni próbáló állami beavatkozás. A piaci szocializmusban pedig a köztulajdonban lévő vállalatok irányításában kulcsszerepet betöltő szocialista menedzserek produktivitásra ösztönzése jelenthet problémát, amit Corneo a tőzsdepiacok hiányával hoz összefüggésbe. A legéletképebb szocialista alternatívát Corneo a tőzsdepiacokat fenntartó modellben, a részvényesek szocializmusában látja, amelynek három módozatáról is értekezik könyvében.

Mindhárom modell azon az elképzelésen alapul, hogy a tőzsde fennállhat a köztulajdon rendszerében, ahol megbízott menedzserek – vagyis magánszemélyek – által irányított vállalatok és vállalkozások egymással versengenek a piacon. Corneo úgy látja, hogy ilyen kollektív tulajdonviszonyok között a vállalatokat profitszempontok alapján értékelő és rangsoroló, „társadalmiasított” tőzsde megléte arra ösztönözheti a szocialista piacgazdaság menedzsereit, hogy az általuk irányított termelőegységeket a haszonmaximalizálásra törekedve működtessék, s ezáltal – miközben a rájuk bízott cég képviselőjében végzik tevékenységüket – hozzá is járulnak a gazdaság egészében esetlegesen jelentkező, a tervezésben való demokratikus részvétel nehézségeiből adódó veszteségek mérsékléséhez. A bemutatott modellek egyikében az állam a tőzsdén megjelenő vállalatok többségi tulajdonosa, míg a másikban helyi közösségek és önkormányzatok, végül a harmadik rendszerben bár a részvények tulajdonosai egyének, tulajdonjogukat olyan egalitárius elvek szabályozzák, amelyek meggátolják a tőkédinasztiák kiépülését. Corneo a részvényesek szocializmusának típusait megvizsgálva leszögezi, hogy megvalósításukhoz új intézményi struktúrák kiépítésére lesz szükség, de még így sem biztos, hogy kiállják majd a kooperáció és az allokáció próbáját. Könyvének függelékében kísérletet is tesz egy olyan modell felvázolására, amely épít a részvényesek szocializmusának elméleteire, és ennek kapcsán támpontokat ad a jóléti állam megreformálásához és egy az új intézményi keretek megteremtéséhez szükséges progresszív politika kijelöléséhez is.

---

léseit bíráló kritikája nyomán terjedt el, habár a szovjet típusú szocializmus összeomlásának idején a piaci szocializmus rövid reneszánszát élte. A Teng Hsziao-ping regnálása idejétől kezdődően és az 1990-es évek elején gyorsuló ütemben újjáalakuló kínai gazdaságot Corneo nem sorolja a piaci szocializmus kísérletei közé: kettős gazdaságnak nevezi, ahol a központi tervezés együtt létezik a piacokkal.

Corneo összességében tehát nem lát ma jobb gazdasági alternatívát, mint a pluralista piacgazdaság és a hatékonyan, méltányosan működő jóléti állam rendszere. Mindemellett nem tagadja, hogy a jóléti állam válságban van. Átfogó reformját ugyanakkor nem olyan kísérletektől várja, mint a – könyvének utolsó előtti fejezetében elemzett és kiértékelt – univerzális és feltétel nélküli alapjövedelem vagy nagykorúságkor járó alaptőke bevezetése, mert ezek szerinte nem fognak hozzájárulni egy egyenlő lehetőségeket kínáló társadalom megteremtéséhez. Véleménye szerint, ha az alapjövedelem bevezetésével a társadalom semmittevő és dolgozó egyénekre oszlik, a szociális feszültségek tovább nőhetnek. Azt az összeget pedig, amit a társadalom a mindenkit nagykorúvá válásakor megillető alaptőke finanszírozására költene, inkább az oktatás fejlesztésére kellene fordítani.

Giacomo Corneo olyan reformokban látja a hosszú távú változás lehetőségét, amelyek a nagyobb átláthatóság és a közvetlen demokrácia ügyét szolgálják, és amelyek emelik a közkiadások minőségét, valamint nemzetközileg összehangolt adópolitika kialakítását teszik lehetővé. Utóbbi szerinte gátat szabhat annak a jelenségnek, hogy a tőke a szigorúbb adózási szabályokat alkalmazó országokból a kedvezőbb feltételeket kínálókba áramlik.

Mindemellett könyvének függelékében javaslatot tesz két új intézmény létrehozására is: a tőke köztulajdonlásának kiszélesítését szolgáló, társadalmilag felelős szuverén vagyonalap és a részvényesek szocializmusának elképzeléseit tükröző központi részvényes intézmény felállítására. Ezek révén megvalósulhat többek között a közös jólét megteremtése és a demokráciára veszélyt jelentő nagy vagyoni egyenlőtlenségek visszaszorítása. Továbbra is kérdés azonban, hogy Corneo javaslatai mennyiben adhatnak kielégítő választ azokra a radikális változást szorgalmazó társadalmi igényekre, amelyek felismerése e tartalmilag gazdag és olvasmányos könyv megírására ösztönözte a szerzőt.

Nagy Dániel Gergely